

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE BONO MORTIS

LIBER (1) UNUS

384-9 CAPUT I.

Connectit hunc librum cum præcedenti; et proponit dubium: Quomodo mors non dicatur mala, licet sit vitæ contraria?

1. Quoniam de anima superiore libro sermonem aliquem contexuimus, faciliorem viam putamus de Bono mortis conficere aliquid. Quæ si animæ noceat, malum videri potest: si nihil autem officiat animæ, ne malum quidem. Quod autem malum non est, id etiam bonum; quoniam quod vitiosum, id malum: quod autem vitio caret, id bonum; ideoque bona malis contraria sunt et mala bonis. Denique innocentia est, ubi non est nocendi voluntas, et noxius dicitur qui non sit innoxius; misericors, qui remittat; immisericors, qui ignoscere atque inflecti nesciat.

2. Sed forte aliquis asserat: Quid tam contrarium, quam vita morti? Si ergo vita putatur bonum, quomodo mors non est mala? Et ideo quid sit vita, quid etiam mors, consideremus. Vita est spirandi munere frui, mors privari. Hoc autem spirandi munus apud plerosque in bonis dicitur. Hoc est ergo vita, frui bonis: mors contra, bonis exui; et Scriptura dicit: *Ecce dedi ante faciem tuam vitam et mortem, bonum et malum (Deut. xxx, 15)*, vitam bonum appellans, mortem malum; vel illa sibi priora, et hæc sibi conferens. Denique ut lectionis divinæ exemplo utamur, in paradiso est positus homo, ut ederet de ligno vitæ, et cæteris paradisi lignis, de ligno autem in quo esset cognitio boni et mali, non ederet: qua die autem ederet, morte moreretur (*Gen. ii, 17*). Non servavit præceptum, et caruit fructu, atque ejectus de paradiso mortem gustavit. Malum igitur mors, quæ pretio damnationis infertur.

390 CAPUT II.

Præmissa distinctione de triplici genere mortis, ostendit tertium genus medium esse; imo potius bonum judicandum, quod nos vitæ miseriis ac peccatis liberet; idem tamen patienter expectandum.

3. Sed mortis tria sunt genera mors peccati est, de qua scriptum est: *Anima quæ peccat, ipsa morietur (Ezech. xviii, 4)*. Alia mors mystica,

(1) Scriptus circ. ann. 387.

(2) Remig. Quia ergo custodire non prodest; quas misera aviditate quæsierit, necesse est ut miserius

A quando quis peccato moritur, et Deo vivit, de qua ait apostolus: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem (Rom. vi, 4)*. Tertia mors est, qua cursum vitæ hujus et munus explemus, id est, animæ corporisque secessio. Advertimus igitur quod una mors sit mala, si propter peccata moriamur: alia mors bona sit, qua is qui fuerit mortuus, justificatus est a peccato: tertia mors media sit; nam et bona justis videtur, et plerisque metuenda, quæ cum absolvat omnes, paucos delectat. Sed non hoc mortis est vitium, at nostræ infirmitatis, qui voluptate corporis, et delectatione vitæ istius capimur, et cursum hunc consummare trepidamus, in quo plus amaritudinis, quam voluptatis est; at non sancti ac sapientes viri, qui longævitate peregrinationis hujus ingemiscebant, dissolvi, et cum Christo esse pulchrius æstimantes: denique diem generationis suæ exsecrabantur, sicut quis ait: *Pereat dies illa in qua natus sum (Job. iii, 3)*.

4. Quid enim est quoc hæc vita delectet, plena ærumnarum et sollicitudinum, in qua innumera calumniæ, et multæ molestiæ, et multæ lacrymæ eorum qui afflicantur molestiis et non est, inquit (*Thren. i, 2*), qui eos consoletur? Et ideo laudat Ecclesiastes *defunctos magis quam viventes. Et optimus, inquit, supra hos duos, qui nondum natus est, qui non vidit hoc malum (Eccl. iv, 2, 3)*. Et alibi idem Ecclesiastes meliorem longævo viro eum asseruit (*Eccl. vi, 3*), quem abortu ejecit mater sua, quia non vidit hæc mala quæ fiunt in hoc mundo, nec in has venit tenebras, nec in vanitate ambulavit sæculi; et ideo requiem **391** hic magis habebit qui in hanc vitam non venit, quam ille qui venit. Quid enim boni est homini in hac vita qui in umbra vivit, nec expleri postest cupiditatibus suis? Et si expleatur divitiis, fructum quietis amittit, quia cogitur custodire quod misera aviditate quæsierit, ut miserius eas possideat, cui prodesse non poterunt. Quid enim (2) miserius quam ut custodia torqueat, quarum abundantia nihil prosit?

eas possideat cui prodesse non potuerunt. Quid enim, etc. Ita etiam Theod., sed per correctionem.

5. Itaque si plena oneris vita, utique finis ejus allevamento est: allevamentum autem est bonum, mors autem finis: mors igitur bonum est. Neque enim aliter gavisus est Simeon, qui responsum acceperat non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini; et cum eum parentes in templum inducerent, suscepit manibus suis, et dixit: *Nunc dimitis servum tuum in pace* (3) (*Luc. II, 29*); quasi necessitate quadam teneretur in hac vita, non voluntate. Ita dimitti petit, quasi a vinculis quibusdam ad libertatem festinaret. Sunt enim velut vincula quædam corporis hujus (4), et quod est gravius, vincula tentationum, quæ nos alligant, et ad injuriam captivitatis astringunt quadam lege peccati. Denique in exitu ipso videmus quemadmodum anima decedentis paulatim solvat se vinculis carnis, et ore emissa evolet tanquam carcereo corporis hujus exuta gurgustio. Denique festinabat etiam sanctus David de hoc loco peregrinationis exire, dicens: *Advena ego sum apud te in terra et peregrinus, sicut omnes patres mei* (*Psal. xxxviii, 13*). Et ideo tanquam peregrinus ad illum sanctorum communem omnium patriam festinabat, petens pro hujus commorationis inquinamento remitti sibi peccata, priusquam discederet e vita. Qui enim hic non acceperit remissionem peccatorum, illic non erit. Non erit autem qui ad vitam æternam non potuerit pervenire, quia vita æterna remissio peccatorum est. Ideoque dicit: *Remitte mihi, ut refrigerer, priusquam abeam, et amplius non ero* (*Psal. xxxviii, 14*).

6. Quid igitur tantopere vitam istam desideramus. in qua quanto diutius quis fuerit, tanto majore oneratur sarcina peccatorum? Ipse Dominus ait: *Sufficit diei malitia sua* (*Matth. vi, 34*). Et Jacob dixit: *Dies anorum vitæ meæ quos habeo, centum triginta minimi et mali* (*Gen. xlvii, 9*), non quia dies mali, sed quia nobis accessu dierum malitiæ incrementa cumulantur. Nullus enim dies sine nostro peccato præterit.

7. Unde egregie Apostolus ait: *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum* (*Philipp. i, 21*), aliud ad necessitatem vitæ referens, aliud ad mortis utilitatem. Christus enim nobis vivere est, cui servimus, cui oportet ut a sanctis suis in Evangelii prædicatione deferatur obsequium. Denique et Simeon qui ait: *Nunc dimittis servum tuum* (*Luc. II, 29*), propter Christum expectabat. Christus enim rex noster est; et ideo quod rex jubet, deserere non possumus et contemnere. Quantos imperator terræ hujus in peregrinis locis aut

(3) Rom. edit. hic et infra, *Nunc, Domine, dimitte servum*, etc. Quod quidem cum sensu ac verborum serie satis cohæret: attamen omnes et mss. et edit. vet. a Vulgata non dissentiunt, nisi quod omittunt vocem *Domine*.

(4) Eadem Rom. edit. *corporis hujus cogitationes*. Atqui vox, *cogitationes* neque in aliis edit. aut ullis omnino mss. invenitur, neque videtur et admodum sensui necessaria.

(5) Mss. aliquot, *divinis placere, quam in terris*

honoris specie, aut muneris alicujus causa jubet degere! Nunquid hi inconsulto imperatore discedunt? Et quanto amplius est divinis parere, quam humanis! Vivere (5) ergo sancto Christus est et mori lucrum. Unde Apostolus quasi servus: non enim refugit vitæ obsequium, et quasi sapiens lucrum mortis amplectitur. Lucrum est enim evasisse incrementa peccati, lucrum fugisse deteriora. et ad meliora transisse; et addidit: *Dissolvi enim, et cum Christo esse multo melius: permanere autem in carne magis necessarium propter vos* (*Philipp. i, 23, 24*). Aliud melius, aliud necessarium. Necessarium propter fructum operis, melius propter gratiam et copulam Christi.

CAPUT III.

B *Mors naturalis definitur ac laudatur. Item mortificatio, quæ mortis quædam imitatio est. explicatur, atque a multiplici utilitate similiter commendatur. Ad extremum proponitur brevis atque elegans vitæ descriptio.*

8. Ergo quoniam docuit Apostolus (*Philipp. i, 23, 24*) eum qui evaserit ex hoc corpore, si meruerit tamen, cum Christo futurum, quid sit mors, quid etiam vita consideremus. Itaque Scriptura docente, cognovimus quia mors absolutio est animæ et corporis, et quædam hominis separatio. Solvimur enim hoc nexu animæ et corporis, cum recedimus. Unde et David ait: *Dirupisti vincula mea: tibi sacrificabo hostiam laudis* (*Psal. cxv, 16, 17*). Vincula autem vitæ hujus, id est, conjunctionis nostræ quæ ex anima constat et corpore, significari docet superior versiculus psalmi hujus: *Preiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (*Ibid. 15*). Et ideo quasi Propheta prævidens se cum sanctis, et qui pro devotione animas suas in Christo deposuerunt, futurum, lætatur; quia et ipse obtulit se fideliter pro Dei populo adversus Goliath, cum singulari certamine dimicaret, et solus commune periculum et crimen (6) refelleret, vel cum se morti pro Domini placanda offensione promptus objiceret, vel cum se pro salute populi laborantis divinæ ultioni paratus offerret. Sciebat enim gloriosius pro Christo mori, quam regnare in hoc sæculo. Quid enim præstantius quam fieri Christi hostiam? Itaque cum frequenter ab eo legamus Domino oblata esse sacrificia, hoc tamen loco addidit: *Tibi sacrificabo hostiam laudis* (*Ibid. 17*).

C Non sacrifico, inquit, sed sacrificabo, significans illud perfectum esse, quando unusquisque Domino, corporis vinculis absolutus assisteret, et offerret se hostiam laudis; quia ante mortem nulla est perfecta laudatio: neque vivere, Ergo sancto Christus est vivere. etc. Alii mss. et edit. vet. ut in textu; ubi edit. Rom. pro, *sancto Christus est*, substituit, *servo Dei Christus est*. Iterum voces, *Unde Apostolus*, in cunctis edit. ac mss. non paucis desunt, quas mss. nonnulli bonæ notæ restituunt.

(6) *Crimen*, id est criminationem, nimirum maledicta ac probrâ in omnem exercitum Israeliticum a gigante Goliath congesta.

quisquam in hac vita potest definito præconio prædicari, cum posteriora ejus incerta sint. Mors igitur solutio est animæ et corporis. Denique et in Apostolo docuimus lectum : *Dissolvi, et cum Christo esse multo melius* (Philip. I, 25). Solutio autem ista quid agit, nisi ut corpus resolvatur et quiescat, anima autem convertatur in requiem suam, et sit libera, quæ si pia est, cum Christo futura sit ?

393 9. Quid igitur in hac vita aliud justi agunt, nisi ut exuant se hujus corporis contagionibus (7), quæ velut vincula nos ligant, et se ab his molestiis separare contendant, renuntient voluptatibus suis atque luxuriæ, fugiant flammam libidinum ? Nonne igitur unusquisque in hac vita positus speciem mortis imitatur, qui potest ita se agere, ut ei moriantur omnes corporis delectationes, et cupiditatibus omnibus, mundique illecebris etiam ipse moriatur, sicuti mortuus erat Paulus dicens : *mihi mundus crucifixus est et ego mundo* (Galat. VI, 14) ? Denique ut sciamus quia est mors in hac vita, et bona mors, hortatur nos (II Cor. IV, 10) ut mortem Jesu in corpore nostro circumferamus. Qui enim in se mortem Jesu, is et vitam Domini Jesu in corpore suo habebit. Operetur igitur mors in nobis, ut operetur et vita (Vid. S. Aug. lib. IV *Contra duas epist. Pelag.*, c. 11). Bona vita post mortem, hoc est, bona vita post victoriam, bona vita absoluto certamine, ut jam lex carnis legi mentis repugnare non noverit, ut jam nobis nulla sit cum corpore mortis contentio, sed sit in corpore mortis victoria. Atque haud scio ipse an majoris virtutis mors ista quam vita sit. Certe Apostoli moveor auctoritate dicentis : *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis* (II Cor. IV, 12). Unius mors quantorum populorum vitam ædificabat ! Itaque docet et istam mortem in hac vita positam expetendam, ut mors Christi in corpore nostro eluceat, et illam beatam qua corrumpitur exterior, ut renovetur interior, homo noster, et terrestris domus nostra dissolvatur ut habitaculum nobis cœlesti reseretur. Imitatur igitur mortem qui se a communione carnis hujus abducit, atque illis vinculis solvit, de quibus tibi dicit Dominus per Isaiam : *Solve omnem colligationem injustitiæ, dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem et omnem circumscriptioem iniquam dirumpe* (Isa LVIII, 6).

10. Imitatur et ille mortem qui se voluptatibus exuit, et æternis delectationibus (8) attollit, atque ablevat, et in illo cœlesti habitaculo locat, in quo Paulus cum adhuc viveret, conversabatur ; alter enim non diceret : *Nostra autem conversatio in cœlis est* (Philipp. III, 20), quod pariter ad præsumptionem meriti potest meditationemque conferri.

(7) Rom. edit. cum mss. nec multis nec antiquis, *hujus corporis contagionibus*. Aliæ ac mss. plures potioresque ;... *cogitationibus*. Non male. Quidni enim cogitationes rerum ad corporis necessitatem voluptatemve pertinentium dici possint

A Illic enim erat ejus meditatio, illic animæ ejus conversatio, illic prudentia, quæ utique intra angustias carnis hujus hæere non solebat. Sapiens enim cum illud divinum inquit, absolvit animam suam corpore et ejus ablegat contuberniam, cum illam veri tractat scientiam, quam velut nudam sibi et apertam desiderat demonstrari, et ideo retibus quibusdam, et nebulis hujus corporis sequeretur exuere. Neque enim manibus istis aut oculis atque auribus comprehendere illam supernam possumus veritatem, quoniam quæ videntur temporalia sunt ; quæ autem non videntur, æterna. Denique sæpe fallimur visu, et aliter quam sunt, pleraque videmus. Fallimur etiam auditu ; et ideo contemplamur non illa quæ videntur, sed quæ non videntur, si nolimus falli. **394**. Quando igitur anima nostra non fallitur, quando solium veritatis attingit nisi quando se ab isto secernit corpore, neque ab ipso decipitur et illuditur ? Illuditur enim visu oculorum, illuditur auditu aurium : et ideo relinquat illud et deserat. Unde Apostolus clamat : *Ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis omnia quæ sunt ad corruptelam* (Coloss. II, 21). In corruptela enim sunt, quæ sunt in corporis indulgentia. Et ideo ostendens non per corporis indulgentiam, sed per animæ elevationem et cordis humilitatem se invenisse quod verum est, addidit : *Nostra autem conversatio in cœlis est*. Ibi igitur quærat quod verum est, quod est et manet, seque in se colligat, congreget omnem aciem virtutis suæ : neque aliis committat et credat, sed se ipsum cognoscat et intelligat ; et quod sibi videtur verum esse, hoc sequendum noverit : quod delectatione carnali eligendum aestimaverit, hoc sciat falsum, ab eo fugiat et recedat, quia fraudis est plenum.

11. Merito ergo depretiavit et dehonestavit hoc corpus, corpus mortis appellans (Rom. VII, 24). Quis enim oculis potuit videre virtutis splendorem ? Quis justitiam manibus comprehendere ? Quis sapientiam oculorum obtutibus intueri ? Denique quando aliquid cogitamus, neminem nobis occurrere, neminem volumus obstrepere auribus nostris, atque ita intendimus animo, ut plerumque non videamus præsentia. Quin etiam in noctibus sincerius cogitamus, et tunc melius quæ movent, corde meditatur. Unde et Propheta ait : *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini* (Psal. IV, 5). Sæpe etiam aliqui claudunt oculos, si quid profundæ volunt nisu cogitationis eruere, oculorum impedimenta vitantes. Sæpe etiam solitudines captamus, ne cujus sermo nostris auribus insusurret, et quasi semita quædam inhæ-

corporis cogitationes.

(8) Ita mss. octo melioris notæ. Alii *et a terrenis delectationibus*. Cunctæ vero edit. *et a terrenis cogitationibus*.

rentem cogitationi animam abducat a vero, atque ab intentione deflectet.

12. Multas igitur occupationes nobis corporis hujus necessitas gignit, atque usus invehit, quibus impeditur animæ vigor, ac revocatur intentio. Unde de se pulchre dicit sanctus Job: *Memento quia lutum me finxisti* (Job x, 9). Si ergo lutum est corpus, oblitit nos utique, non diluit, et coinquinat animam inquinamento intemperantiæ. *Corium et carnem me, inquit, induisti, ossibus et nervis intexuisti* (Ibid. 14). Ligatur itaque et distenditur anima nostra istius corporis nervis, et ideo interdum rigescit, sæpe curvatur. Et addidit; *ab iniquitate innocentem me non fecisti. Si enim impius fuero, væ mihi: si autem sim justus, non potero me reclinare. Plenus enim confusionis sum. Introduxisti super me tentationes* (Ibid. 14, 15). Quid enim est aliud hæc vita nisi plena laqueorum? Inter laqueos ambulamus, inter plurimas versamur tentationes. Denique idem supra ait: *Numquid non tentatio est vita hominis in terra* (Job vii, 1)? Bene addidit in terra, quia est vita hominis et in cælo. *Sicut mercenarii, inquit, merces vita ejus* (Ibid.), in labore scilicet et tepore (9), levior fabulis, et fluitans, et natans verbis: cujus habitatio **395** in luteis domibus, et ipsa vita in luto. Nulla firmitudo sententiæ, nulla constantia. In die nox desideratur, in nocte dies quæritur: ante escam gemitus, inter cibos fletus, lacrymæ, dolores, timores, sollicitudines, nulla requies a perturbationibus, nulla a laboribus reclinatio, iræ et indignationis motus horridior. Plerique cupiunt mortem, et non impetrant: si autem impetraverint, gratulantur, quia sola est mors requies viro.

CAPUT IV.

Mortem multis nominibus esse bonam, sed maxime quod sit finis peccati, et ad meliorem vitam transitus, quodque ipsa nos redemerit.

13. Sed dicet aliquis scriptum esse (Sap. i, 13) quia Deus mortem non fecit: vita erat in paradiso, ubi lignum vitæ (Gen. ii, 9), et vita erat lux hominum. Mors igitur mala, quæ accessit et subintravit. Sed quomodo mors mala, si aut secundum gentiles sensu caret, aut secundum Apostolum (Philipp. i, 21) lucrum Christus est, cum quo esse multo melius? Quomodo igitur mors nobis malum, si nullus post mortem sensus est? Ubi enim nullus sensus, nullus utique injuriæ dolor, quia dolor sensus est, Aut quia est post mortem sensus, est etiam vita post mortem, et superstes mortis est anima quæ sensu utitur, et vita fungitur. Cum autem manet post mortem vita atque anima, manet bonum, nec

(9) Mss. septem. tempore, Theod., et tentatione. Hic etiam eodem loco, levior ventis et fabulis... et ipsa vita in doloribus. Flor. Alb. alter et Reg. alter, levior tabulis, fortasse, tipulis: quæ sunt animalcula quædam in summis aquis discurrentia, unde natum proverbium, levior tipula. Reg. vero ultimam partem sic habet, fluitans et nutans verbis, nulla firmitudo sententiæ, cujus habit. in lut. dom.

A morte amittitur, sed augetur: nec ullo impedimento mortis retardatur anima: sed operatur magis, quia operatur quæ sua sunt, sine ulla societate corporis, quod animæ majori oneri quam usui est. Quid igitur mali est animæ, quæ puritatem suam custodierit et virtutum disciplinam servaverit? Aut si non servaverit, non mors malum, sed vita; quia vita non fuit. Quæ est enim vita vitiis peccatisque obsita? Quid igitur accusamus mortem, quæ aut vitæ pretium luit, aut abolet ejus dolorem atque cruciatum? Itaque mors aut suæ quietis bono utitur, aut malo alieno laborat.

14. Nunc illud specta: si vita oneri, mors Absolutioni: si vita supplicio, mors remedio: aut si judicium post mortem, etiam vita post mortem. Vita igitur hic non est bona (10): aut si hic vita bona, quomodo mors illic non est bona, cum ibi nullus supersit terribilis judicii metus? Sed ipsa hic vita bona si est, quibus rebus bona est? Virtute utique, et bonis moribus. Non ergo secundum animæ et corporis copulam bona est: sed quia per virtutem quod malum est suum repellit; quod autem bonum est mortis, adipiscitur: ut quod animæ est, magis quam id quod contubernii et conjunctionis operetur. Quod si vita bona, quæ animæ se a corpore separantis est speculum, et si anima bona quæ se elevat atque abducit a corporis contubernio, et mors utique est bonum, quæ animam a societate carnis hujus absolvit et liberat.

15. Omnifarium igitur mors est bonum, et quia compugnantia dividit, ne se invicem impugnent, et quia portus quidam est eorum qui magno vitæ istius jactati salo, fide quietis stationem requirunt, **396** et quia deteriores statum non efficit: sed qualem in singulis invenerit, talem judicio futuro reservat, et quiete ipsa fovet, et præsentium invidiæ subducit, et futurorum expectatione componit. Accedit eo, quod frustra homines mortem timeant, quasi finem naturæ. Nam si recolamus quod Deus mortem non fecerit: sed postquam homo lapsus in flagitium est prævaricationis et fraudis, sententia eum comprehenderit, ut in terram suam terra remearet (Gen. iii, 19), invenimus mortem finem esse peccati, ne quo esset vita diuturnior, eo fieret culpa numerosior. Passus est igitur Dominus subintrare mortem, ut culpa cessaret. Sed ne iterum naturæ finis esset in morte, data est resurrectio mortuorum, ut per mortem culpa deficeret, per resurrectionem autem perpetuaretur natura. Ideoque mors hæc transitus universorum est. Opus est ut constanter transeas. Transitus autem a corruptione ad incorruptionem, a mortalitate ad im-

et in ipsa nulla constantia. Concinit Vat. cod. in voce, nutans.

(10) Vet. edit., Mors igitur ea non est bona. Mss. omnes Gall., Vita igitur ea, Melius Vat. cod., Vita igitur hic, etc. Sic etiam infra ubi edit., sed ipsa hæc vita, mss. fere ad unum habent, sed ipsa hic vita.

mortalitatem, a perturbatione ad tranquillitatem. Non igitur nomen te mortis offendat, sed boni transitus beneficia delectent. Quid est enim mors, nisi sepultura vitiorum, virtutum suscitatio? Unde et ille ait: *Moriatur anima mea in animis justorum* (Num. xxiii, 10), id est, consepeliatur, ut sua vitia deponat, justorum assumat gratiam qui mortificationem Christi in corpore suo atque anima circumferunt. Mortificatio autem Christi, remissio peccatorum, abolitio criminum, erroris oblivio, assumptio gratiarum est. Quid autem de bono mortis plenius possumus dicere, quam quod mors est quæ mundum redemit?

CAPUT V.

Hortatur ad contemptum mortis ejusdemque usum, id est, mortificationem, in hacce vita imitandum. Dein quemadmodum anima ad similitudinem Dei exaltetur, a quo pingatur et custodiat, aperit. Tum de horto mentis, ac fructibus, quibus pascatur Verbum, disputat.

16. Sed de communi omnium morte dicamus. Quid eam timeamus, quæ animæ nocere non solet? Scriptum est enim: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere* (Matth. x, 28). Per mortem autem istam anima liberatur, dum a corporis contubernio discernitur, et involucris perturbationis exiit. Unde et nos dum in corpore sumus, usum mortis imitantes ablevemus animam nostram ex istius carnis cubili, et tanquam de isto exurgamus sepulcro. Abducamus nos a corporis nexu, relinquamus omnia quæcunque terrena sunt, ut cum venerit adversarius, nihil in nobis inveniat suum. Contendamus ad illud æternum, ad illud divinum evolemus pennis dilectionis, et remigio charitatis. Surgamus hinc, hoc est, de sæcularibus atque mundanis. Dixit enim Dominus: *Surgite, eamus hinc* (Joan. xiv, 21), præcipiens ut unusquisque surgat de terrenis, erigat animam humi jacentem, ad superna attollat, excitet aquilam suam, et illam aquilam de qua dictum est: *Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua* (Psal. cii, 5). Ad animam hoc dictum est. Anima ergo **397** nostra sicut aquila alta petat, supra nubes volet, renovatis splendescat exuviis, cælo volatus inferat, ubi laqueos incidere non possit. Avis enim quæ descendit ex alto, vel quæ in altum se extollere non potest, frequenter aut laqueis capitur, aut visco fallitur, aut quibus-

A ejus hæremus: dum prædium invadimus, alligamur. Quid inane quærimus lucrum pretiosæ animæ detrimento? Exiguus tibi est totus mundus pro unius animæ dispendio. Quid enim prodest homini si hunc mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiat? aut quam commutationem dabis pro anima tua? Non auro redimitur, non argento, imo auro amittitur. Quin etiam mulieris decus, dum tentatur (11), astringit. Clavus est libido, clavus tristitia, clavus iracundia, clavi sunt omnes passionem, quæ velut veru quodam animam (12) nostram penetrant, et infigunt corpori, visceribusque ejus annectunt.

17. Fugiamus ergo hæc mala, et exaltemus animam nostram ad illam imaginem Dei et similitudinem. Fuga malorum similitudo Dei est, et virtutibus imago Dei acquiritur. Ideo qui nos pinxit quasi auctor, pinxit virtutum coloribus: *Ecce ego, inquit ad Jerusalem, pinxi muros tuos* (Isa. xlix, 16). Non detergamus penicillo negligentiae depicta animæ nostræ firmamenta muralia. Ideo dixit: *Muros pinxi*, quibus hostem possimus avertere.

18. Habet anima muros suos, de quibus eminet, et de quibus ait: *Ego civitas munita, ego civitas obsessa* (Isa. xxvii, 3). His munitur muris, his obsessa defenditur. Et vere murus anima, quæ præ tendit in castris (13). Unde et ipsa ait in Canticis: *Ego murus, ubera mea, ut turres* (Cant. viii, 10). Bonus murus quem pinxit Dominus, sicut ipse ait: *In manibus meis pinxi muros tuos, et in conspectu meo es semper* (Isa. xlix, 16). Bona anima quæ habet speculatorem Deum, et in manibus ejus est, sicut anima prophetica, quæ in manibus Domini commendatur ut spiritus (Psal. xxx, 6), et quæ in conspectu Dei est: *Oculi enim Domini super justos* (Psal. xxxiii, 16), sicut et ipse ait: *Ego eram in oculis ejus tanquam inveniens pacem* (Cant. viii, 18). Bonas turres habet quæ habet et de intelligibilibus verbum, et de moralibus disciplinam. Ideoque hæc anima habens gratiam suorum uberrum ingreditur in hortos, et inveniens illic Sponsum sedentem et disputantem cum amicis, ait: *Qui sedes in hortis, vocem tuam insinua mihi* (Ibid. 13). *Mihi*, inquit, non amicis. *Fuge frater meus* (Ibid. 14). Hortatur ut fugiat Sponsus, quia jam sequi potest etiam ipsa terrena fugientem. Dicit autem ut similis sit damulæ, quæ evadit de retibus. Vult **398** enim et ipsa fugere et evolare supra mundum.

19. Hinc hortum illum sibi Plato composuit, quem Jovis hortum alibi, alibi hortum mentis (14) appellavit. Jovem enim et deum et mentem totius

(11) Edit. omnes, *dum tentat*. Mss. e contrario, *dum tentatur*. Intelligi autem hic potest mulieris decus vel formam tentari, cum quis suæ virtuti nimium arrogans ad illam incautius ac frequentius accedere non reformidat.

(12) Plerique mss., *quæ velut vermes quidam animam*, etc.

(13) Omnes edii. *quæ præ tenditur in castris*.

Omnes mss., *quæ præ tendit in castris*. Bene, si mente suppleas, *tabernaculum*, vel, *conopeum*, id est, quæ degit in castris.

(14) Codex Albin. alter *hortum Martis... et Deum et Martem*. Melius Remig., *hortum mentis... Jovem etenim deum, et mentem hortum mentis dixit*. Optime reliqui, ac edit. ut in textu.

mundi dixit. In hunc introisse animam, quam Venerem nuncupat, ut se abundantia et divitiis hujus horti replet, in quo repletus potu jaceret porus, qui nectar (15) effunderet. Hoc igitur ex libro Canticorum composuit, eo quod anima Deo adhærens in hortum mentis ingressa sit, in quo esset abundantia diversarum virtutum, floresque sermonum. Quis autem ignorat quod ex paradiso illo, quem legimus in Genesi habentem lignum vitæ, et lignum scientiæ boni et mali (*Gen. II, 9*), et ligna cætera, abundantiam virtutum putaverit transferendam, et in hortum mentis esse plantandam? quem in Canticis canticorum Salomon hortum animæ significavit, vel ipsam animam. Sic enim scriptum est: *Hortus clausus, soror mea sponsa, hortus clausus, fons signatus transmissiones tuæ paradisi* (*Cant IV, 12 et 13*). Et infra ait anima: *Exurge aquilo, et veni, auster, perfla hortum meum, et defluant unguenta mea* (*Ibid. 16*). *Descendat frater meus in hortum suum* (*Cant V, 1*). Quanto hoc pulchrius quod anima ornata virtutum floribus hortus sit, vel in se paradysum habeat germinantem! In quem hortum invitat Verbum Dei descendere, ut anima illa Verbi imbre cœlesti, et ejus copiis irrigata fructificet. Verbum autem Dei pascitur animæ virtutibus quoties obedientem sibi et opimam invenerit, et carpit fructus ejus, atque his delectatur. Cum autem descenderit in eam Dei Verbum, defluunt ex ea salubrium unguenta verborum, deversarum flagrant longe lateque redolentia gratiarum spiramina.

20. Unde ait Sponsus (Sponsus autem animæ Dei Verbum est, cui anima legitimo quodam connubii fœdere copulatur): *Ingressus sum in hortum meum, soror mea sponsa vindemiavi myrrham meam cum unguentis meis manducavi panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Edite, proximi mei, et bibite et inebriamini fratres mei. Ego dormio, et cor meum vigilat* (*Cant V, 1. 2*). Cognoscamus quos fructus et cibos epuletur Deus, quibusve delectetur. Delectatur eo, si quis mortificet peccatum suum, oblitteret culpam suam, sepeliat atque abolefaciat iniquitates suas. Myrrha enim est sepultura mortuorum. Mortua autem peccata sunt, quæ vitæ suavitatem habere non possunt. Perfunduntur autem divini sermonis unguentis, et fortiore cibo verbi velut pane, et suaviore sermonis

A velut melle curantur quædam vulnera delictorum. Sermonum autem cibos esse docet et alibi Salomon dicens: *Favi mellis sermones boni* (*Prov. XVI, 24*). In illo ergo horto sermones boni sunt, alius qui culpam coerceat, alius qui iniquitatem corripiat, alius qui mori faciat insolentiam, et velut sepeliat eam, quando correptus aliquis erroribus suis renuntiat. Est etiam sermo fortior qui confirmat cor hominis validioribus Scripturæ cœlestis alimentis. Est etiam sermo suavior, dulcis ut mel, et tamen peccatoris conscientiam in ipsa suavitate compungens. Est etiam ferventioris spiritus sermo, qui inebriat sicut vinum, et cor hominis lætificat. Est etiam lacteus sermo, purus et candidus. Hos cibos dulcium utiliumque sermonum epulandos Sponsus proximis suis dicit: *Edite, proximi mei, et bibite et inebriamini, fratres mei* (*Cant. V, 1*). Proximi autem sunt qui eum sequuntur, et nuptiis ejus intersunt. Quo cibo et potu repleta anima (bibit enim unusquisque aquam de suis vasis, et de puteorum suorum fontibus) atque inebriata, sæculo dormiebat, vigilabat Deo. Et ideo, sicut posteriora docent, aperiri sibi Deus Verbum ejus januam postulabat, ut eam suo repletet ingressu.

21. Hinc ergo epulatores illi Platonici, hinc nectar illud ex vino et melle prophético, hinc somnus ille translatus est, hinc vita illa perpetua, quam deos suos dixit epulari, quia Christus vita est. Ideoque talium sermonum seminibus animæ ejus repletus est venter, atque ipsa exivit in Verbo. Quæ autem exit anima a servitio isto, et elevat se a corpore, Verbum sequitur.

CAPUT VI.

Hic omnia laqueis principatum aeriorum et potestatum mundi plena esse. Quomodo ii declinandi, quodve iter ad illud insistendum?

22. Sed sunt principatus aërii, et potestates mundi, qui nos velut de muro dejicere animæ (16), vel impedire recte gradientes, vel ad altiora tendentes quærunt deponere, et ad terrena revocare. Sed nos multo magis ad sublimia mentem erigamus, Verbum sequentes Dei. Illi principatus sæcularia offundunt, quibus tuam mentem incurvent: tunc magis ad Christum, anima, dirige gressus tuos. Injiciunt cupiditatem auri, argenti, vicinæ possessionis, ut acquirendæ ejus gratia excuses te

(15) Mira hic in mss. atque in edit. varietas. Alibi enim legas, *potus qui nectar*; alibi, *potu qui nectar*; alibi, *pnrum qui nectar*, alibi proprius ad sensum, *cadus purum qui nectar*. Sed omnibus anteposendi Vat. et Valc. in quibus. *Porus qui nectar*, etc. Memorat enim sanctus vir ea quæ in Symposio Plato scribit, nempe in convivio propter natam Venerem celebrato Porum abundantiam deum, ut nectaris crapulam exhalaret, in hortum Jovis ingressum obdormisse, ad cujus latus cum Penia paupertatis dea sese admovisset, gravidam factam Amorem peperisse. Verum cum non *Peniam*, ut Rom. edit. reposuit, sed *Venerem*, ut aliæ omnes, et cuncti mss. habent, in hortum introivisse dicat,

videtur hanc fabulam ex memoria tantum enarrare, nec non pori nomine intellexisse non deum aliquem, at potius alveum sive canalem, unde nectaris rivus dimanabat; πόρος enim pro alveo sive canali apud probatos auctores invenitur.

(16) Mss. aliquot, *vel de muro dejicere animæ*. Flor., *de monte dejicere in ima*. Meli's reliqui, et edit. Namque alludit cum ad ea superioris cap., *Vere murus anima*, tum ad prov., *Furca vel Furcillis de muro dejicere*. Quod proverbium apud Græcos Latinosque pervagatum ex more propugnatorum urbis obsessæ ortum duxit. Hi siquidem eos ex hostibus qui muros conscendere moliebantur, solebant furcis dejicere atque exturbare.

a cœna illius qui ad nuptias Verbi te invitavit; tu cave ne excuses, sed vestem te indue nuptialem, et utere convivio divitis, ne dives qui te invitaverat, cum excusaveris te, dum es sæcularibus occupatus, alios invitet, et tu excludaris. Injiciunt etiam honoris appetentiam potestates mundi, ut te extollas sicut Adam, et dum vis adæquare Deum similitudine potestatis, divina præcepta despicias, et quæ habebas, incipiat amittere. Qui enim non habet, et quod habet auferetur ab eo.

23. Quoties in oratione nobis, qua maxime Deo appropinquamus, offunduntur ea quæ plena sunt opprobrii alicujus aut sceleris, quo nos a studio precatationis avertant! Quoties inimicus cordi nostro conatur inserere, quo nos reflectat a sanctitatis proposito et piis votis! Quoties corporeos inflammat ardores! Quoties occurrere **400** facit oculos meretricios, quibus castum justum tentet affectum, ut improvise amoris spiculo feriat imparatum. Quoties inserit animo tuo verbum iniquum, et cogitationes cordis absconditas! De quo tibi dicit lex: *Attende tibi, ne fiat verbum absconditum in corde tuo iniquum (Deut. xv, 9)*, et dicat tibi Dominus: *Quid cogitas mala in corde tuo? Neve cum abundaveris auro et argento, et opimis agrorum fructibus, vel honoribus dicas: Virtus mea dedit mihi hæc; et obliviscaris Dominum Deum tuum. (Deut. viii, 17).*

24. His ergo anima quæ cupit evolare, deponitur. Sed tu obluere quasi bonus miles Christi Jesu, et inferiora despiciens, terrena obliviscens, ad cœlestia et æterna contende. Attolle animam tuam, ne eam illiciat esca laqueorum. Voluptates sæculi, escæ quædam sunt, et quod pejus est, escæ malorum escæ tentationum. Dum voluptatem quæris, laqueos incurris. Oculus enim meretricis (17), laqueus. Laqueus est etiam sermo meretricis, qui obducit ad tempus fauces tuas, et postea exasperat eas amaritudine conscientie peccatricis. Laqueus est aliena possessio plena amœnitatis. Omne iter istius vitæ plenum laqueorum est. Unde justus dicit: *In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueos mihi (Psal. cxli, 4)*. *In via, inquit, hac absconderunt; ideo tu illam viam ambula quæ dicit: Ego sum via et veritas, et vita, (Joan. xiv, 6)*, ut dicas: *Animam meam convertit, deduxit me super semitas justitiæ propter nomen suum. (Psal. xxii, 3).*

25. Moriatur igitur nobis hoc sæculum, moriatur nobis carnis istius sapientia, quæ inimica est Deo. Subjiciamus animam nostram soli Christo, ut dicat unusquisque: *Nonne Deo subjecta est anima mea (Psal. lxi, 2)*? Non sæculo subdita, non mundo, inquit, subdita. Non potest hoc pecuniosus, non potest avarus dicere: sed dicit justus et continens.

(17) Plurisque mss., *Laqueus enim meretricis*. Alii, ac edit. omnes. *Oculus enim meretricis*. Quin etiam lib. i. *De Cain et Abel*, cap. 4, et ubicumque hæc sententia citatur, iisdem verbis exhibetur; videtur-

A Avarus autem dicit: *Anima, habes multa bona in annos multos posita requiesce, manduca, bibe, epulare (Luc. xii, 19)*, quia avari anima subdita est luxuriæ corporali: justum autem anima utitur corpore ut instrumento aut organo, quæ velut præclara artifex quo vult obsequium corporis ducit, et effingit de eo speciem quam elegit, et eas quas voluerit, facit in eo resonare virtutes, pangens nunc modulos castitatis, nunc modulos temperantia, sobrietatis carmen, integritatis dulcedinem, virginitatis suaviter, gravitatem viduitatis. **I**nterdum tamen modulator compatitur organo suo. Et ideo honesta modulare, ut sit honesta compassio. Nam et ille qui videt, vivendo plerumque, et audiens audiendo afficitur. Et ideo dicit Scriptura: *Oculi tui recta videant (Prov. iv, 25)*; et infra: *Ne multus fueris ad alienam. Noli intendere in oculos juvenulæ. Noli intendere in verba meretricis (Prov. v, 20).*

401 CAPUT VII.

Laqueos quoque nobis circumfusos esse in corpore: hoc regi oportere ab anima, quæ tamen ipsis nunquam compatitur. Præterea tot molestiis vitam abundare ut odio habeatur, et mors solis impiis amara sit, quibus tamen vita debeat esse amarior. Mortem igitur malum non esse.

26. Et quid de extraneis laqueis loquor? Nostri nobis laquei sunt cavendi. In ipso hoc corpore nostro laquei circumfusi nobis sunt, quos debemus vitare. Non credamus nos huic corpori, non misceamus cum eo animam nostram. *Cum amico, inquit, misce animum tuum, non cum inimico (Eccl. vi, 4)*. Inimicum tibi est corpus tuum quod repugnat menti tuæ, cujus opera inimicitia, dissensiones, lites perturbationesque sunt. Noli cum eo misce animam tuam, ne utrumque confundas. Nam si miscetur, ergo melior fit caro quæ inferior est, quam anima quæ superior; quia anima, vita corpori tradit, caro autem mortem animæ transfundit. Confunditur ergo utriusque operatio, confunditur prope ipsa utriusque substantia. Igitur suscipit in se anima insensibilitatem defuncti corporis, et corpus omnibus animæ virtutibus fungitur. Ac ne forte quia infunditur anima corpori, etiam confundi putetur, exemplum nobis sit hujus luminis gratia. Siquidem et lumen terreno loco infunditur, nec tamen confunditur. Non sit ergo confusa operatio, quorum dispar substantia est: sed sit anima in corpore, ut vivificet corpus, hoc gubernet, illuminet.

27. Negare tamen non possumus quod compatitur corpori suo; nam et contristatur. Siquidem Jesus ait: *Tristis est anima mea usque ad mortem (Matth. xxvi, 38)*, affectum hominis in se exprimens. Et alibi: *Anima mea turbata est valde (Joan. xii, 27)*. Siquidem et modulatur modulis suis, aut

que Ambrosius indicare hæc ipsa e sacris litteris petita esse. Attamen ea nusquam in illis reperire est, sed eorum sensus ad quosdam versus Proverbiorum vel Ecclesiastici referri potest.

tibiæ, aut citharæ, aut organi, voce, gestu, affectu- que compatitur, in tristibus sonis tristior, in lætis lætior, in acutioribus excitatior, in ipsis mitioribus mitior atque mansuetior; ut sonos cantuum ipse commendet, et quodammodo moduletur affectus. Anima quoque in hoc corpore tanquam in fidibus musicis, quæ sobria est tamen summis, ut ita dicam, digitis velut nervorum sonos, ita pulsat carnis istius passiones, ut consonum reddat morum atque virtutum consentientemque concentum, ut in omnibus cogitationibus suis, in omnibus operibus id custodiat, ut omnia consilia et facta sibi concinant. Anima est ergo quæ utitur, corpus quod usui est (18); ac per hoc aliud quod in imperio, aliud quod in ministerio: aliud quod sumus, aliud quod nostrum est. Si quis animæ pulchritudinem diligit, nos diligit: si quis corporis decorem diligit, non ipsum hominem, sed carnis diligit pulchritudinem, quæ tamen cito marcescit et defluit.

28. Unde illi intende, de quo dicit Propheta: *Qui non accepit in vanum animam suam (Psal. xxiii, 4)*. In vanum accepit animam suam (ut jam de hujus vitæ dicamus molestiis) qui sæcularia struit, ædificat **402** corporalia. Quotidie ad edendum et bibendum surgimus, et nullus expletur, ut non post momentum esuriat ac sitiatur. Quotidie lucrum quærimus, et nullus cupiditati modus ponitur. *Non satiabitur*, inquit, *oculus visu, nec auris auditu (Eccle. i, 8)*. Qui diligit argentum, non satiatur argento. Nullus finis laboris, et nullus est fructus abundantiae. Cupimus quotidie scire nova; et quid est ipsa scientia, nisi quotidiani doloris abjectio? *Omnia quæ sunt jam fuerunt, et nihil sub sole est novum, sed omnia vanitas. Totam vitam odio habui (Eccle. i, 9, 40; ii, 47)*, dixit Ecclesiastes. Qui vitam odio habuit, mortem utique prædicavit. Denique mortuos laudavit magis quam viventes; et illum judicavit beatum, qui in hanc vitam non venit, nec inanem hunc suscepit laborem (*Eccle. iv, 2*). *Circuivit*, inquit, *cor meum ut scirem impiæ lætitiæ (19)*, et considerarem, et quærerem sapientiam, et numerum, et ut scirem per imperium lætitiæ, et molestiam, et jactationem, et inveni ego eam amarior, quam mortem (*Eccle. vii, 26, 27*): non quia amara sit mors, sed quia impio amara; et tamen amarior vita, quam mors. Gravius est enim ad peccatum vivere, quam in peccato mori; quia D impius quandiu vivit, peccatum auget: si moriatur, peccare desinit.

29. Plerique criminum suorum absolute lætantur. Si emendaturi sunt, recte: si perseveraturi in eis, stulte; quia longe illis plus damnatio profuisset, ne incrementa facerent peccatorum. De quo

(18) Codex Alb. alter., *Quæ utitur corpore in eo quod usui est.*

(19) Ita omnes mss. atque edit. excepta Rom. ubi legitur, *ut considerarem, et quærerem sapientiam, et numerum, et scirem impiæ lætitiæ*. Quod quidem propius accedit ad LXX, a quibus tamen cum aliis, et mss. discrepat in voce, *lætitiæ*; sic

A sublimis est sententia Apostoli dicentis, quod non solum ii qui flagitiosa agunt, sed etiam qui ea approbant, digni morte sunt (*Rom. i, 32*): sed et illos qui talia condemnant in aliis qualia ipsi agunt, inexcusabiles haberi, ut et sua damnatos sententia (*Rom. ii, 1*). Cum enim alios condemnant, se ipsos condemnant. Nec sibi eos blandiri oportere, quia poenarum ad tempus immunes videntur, et exsortes reatus, cum graviore poenas intra se luant (20), et sibi rei sint, qui aliis non videntur, atque in se intorqueant graviorem conscientiae sententiam, cum de aliorum peccatis judicant. Sed noli, inquit, (*Ibid. 4*), o homo, divinæ bonitatis et patientiæ thesauros contemnere; bonitas enim Dei ad poenitentiam te provocat, ad correctionem invitat: duritia autem tua, qua in erroris pertinacia perseveras, futuri iudicii auget severitatem, ut dignam retributionem tuorum accipias delictorum.

30. Non igitur mors in alium. Nam neque apud viventes mors est, neque apud defunctos: apud alios enim non est, quia adhuc vivunt, alii transierunt. Itaque neque apud eos amara est (21), qui eam adhuc nesciunt, hoc ipso quia nesciunt; neque apud eos qui jam et secundum corpus nihil sentiunt, et secundum animam liberati sunt.

403 CAPUT VIII.

Nihil terroris habet ipsam mortem, sed opinionem de morte terrori esse; quæ quidem opinio ad vitam referenda est. Duas causas esse cur mors habeatur terribilis, quibus refutatis, mors vultus testimoniiis, sed præsertim B. Job auctoritate prædicatur.

C 31. Quod si terribilis apud viventes aestimatur, non mors ipsa terribilis est, sed opinio de morte, quam unusquisque pro suo interpretatur affectu, aut pro sua conscientia perhorrescit. Suae igitur unusquisque conscientiae vulnus accuset, non mortis acerbiter. Denique justis mors quietis est portus, nocentibus naufragium putatur. Certe iis quibus gravis est timor mortis, non est grave mori, sed grave est vivere sub metu mortis. Non ergo mors gravis, sed metus mortis. Metus autem opinionis est: opinio vero nostræ infirmitatis, contraria veritati. Nam per veritatem virtus, per opinionem infirmitas. Opinio autem non mortis utique, sed vitæ est. Ergo illud grave vitæ magis invenitur esse. Liqueat igitur quia mortis metus non ad mortem referendus est, sed ad vitam. Non enim habemus quod in morte metuamus, si nihil quod timendum sit vita nostra commisit. Etenim prudentibus delictorum supplicia terrori sunt: delicta autem non mortuorum actus sunt, sed viventium. Vita igitur ad nos refertur, cujus actus in nostra potestate est: mors autem nihil ad nos: est enim

enim illi, καὶ τοῦ γινῶναι ἀσεβοῦς ἀφροσύνην, sed forte lectum est ab Ambrosio εὐφροσύνην. De cæteris hujus loci differentiis adi Nobilium.

(20) Nonnulli mss., *cum gravior eos poena intra se laniet.*

(21) Omnes edit., *apud eos mala est; omnes ms... amara est.*

separatio animæ et corporis : anima absolvitur, A
corpus resolvitur. Quæ absolvitur, gaudet : quod
resolvitur in terram suam, nihil sentit : quod ni-
hil sentit, nihil ad nos (22).

32. Tamen si mors malum, quomodo juvenes
non timent fieri senes, nec finitimam morti verentur
ætatem ; patientiusque deficit qui præsumpta
morte deficit, quam qui inopinata. His quoque qui
mortem malum putant, aptum responsum arbi-
tror, quia per vitam ad mortem est transitus : per
mortem autem ad vitam reditus. Neque enim nisi
qui mortui fuerint, possunt resurgere. Insipientes
autem mortem quasi summum malorum reformi-
dant : sapientes quasi requiem post labores, et fi-
nem malorum expetunt.

33. Duabus autem ex causis mortem insipientes
verentur. Una, quod eam interitum appellant : in-
teritus autem hominis esse non potest, cum anima
superstes corpori sit, salvo eo quod ipsum corpus
maneat resurrectio. Altera autem causa, quod pœ-
nas reformident, poetarum videlicet fabulis territi,
latratus Cerberi, et Cocyti fluminis tristem voragi-
nem, Charontem tristiolem (23), Furiarum agmina,
aut prærupta tartara, in quibus Hydra sævior se-
dem habeat ; Tityi quoque viscera reparandis fe-
cunda suppliciis, quæ vultur immanis sine ullo
fine depascitur ; Ixionii quoque orbis perpetuam
sub pœnæ atrocitate vertiginem, tum saxi desuper
imminentis super capita accubantium inter epulas
impendentem ruinam. 404 Hæc plena sunt fabu-
larum, nec tamen negaverim pœnas esse post mor-
tem. Sed quid ad mortem id quod post mortem C
est ? Si autem quæ post mortem sunt, referantur
ad mortem, eadem etiam quæ post vitam sunt, re-
ferantur ad vitam. Nulla ergo erunt supplicia quæ
referantur ad mortem. Mors enim, ut supra dixi-
mus (cap. 4), absolutio est et separatio animæ et
corporis : non est autem mala solutio ; quia dis-
solvitur et esse cum Christo multo melius (Philipp.
1, 23). Non igitur mala mors. Denique mors pec-
catorum pessima. Non utique mors pessima gene-
raliter : sed pessima specialiter peccatorum (Psal.
xxxiii, 22'. Denique pretiosa justorum (Psal. cxv,
15). Unde liquet acerbiter non mortis esse, sed
culpæ.

34. Pulchræ autem Græci a fine mortem appella-
verunt ; τελευτην enim mortem appellant, eo quod D
finis istius vitæ sit. Sed etiam somnum Scripturæ
nuncupat mortem, sicut est illud : *Lazarus amicus
noster dormit ; sed vado ut suscitem eum* (Joan. xi,
11). Somnus autem bonus, quoniam quies est, si-

(22) Edit. omnes, et mss. aliquot, *nihil agno-
scit*. Sed novem haud infimæ notæ, *nihil ad nos*.

(23) Omnes edit., *latratus canis infernalis Cer-
beri... et nautam inferni gurgitis Charontem*. Sed
hæc verba, *canis infernalis*, etc., quæ rescidimus e
textu, neque in Vat. neque in Gall. mss. reperiun-
tur, satisque probabile est ex alicujus glossa vel
margine, ubi explicationis gratia posita fuerant, in
corpus irrepsisse.

cut scriptum est : *Ego dormivi, et requevi, et sur-
rexi ; quoniam Dominus suscepit me* (Psal. iii, 6).
Dulcis igitur quies mortis. Denique Dominus susci-
tat quiescentes, quia Dominus est resurrectio.

35. Illud quoque egregium, quod ait Scriptura :
Ante mortem non laudaveris quemquam (Eccli. xi,
30). Unusquisque enim in novissimis suis cogno-
scitur, et in filiis suis æstimatur, si bene filios suos
instituit, et disciplinis competentibus erudit. Si-
quidem ad negligentiam patris refertur dissolutio
filiorum. Tum quia unusquisque, quandiu vivit,
obnoxius est lapsui, nec senectus immunis a cri-
mine ; ideo legis quia *Abraham mortuus est in se-
nectute bona* (Gen. xxv, 8), eo quod in bonitate
propositi sui permansit. Mors igitur vitæ est testi-
monium. Nam si laudari ante gubernator non po-
test, quam in portum navem deduxerit, quomodo
laudabis hominem, priusquam in stationem mortis
successerit ? Et ipse sui est gubernator, et ipse vitæ
hujus jactatur profundo, quandiu in salo isto, tan-
diu inter naufragia. Dux ipse nisi confecto prælio
non sumit lauream, nec miles arma deponit, nec
stipendii mercedem adipiscitur, nisi hoste supe-
rato. Mors igitur stipendiorum plenitudo, summa
mercedis, gratia missionis est (24).

36. Quantum autem morti dedit sanctus Job, qui
dixit : *Benedictio morituri in me veniat* (Job xxix,
13) ? Nam etsi Isaac benedixit filios suos moriens,
et Jacob benedixit patriarchas, tamen benedi-
ctionis illius gratia poterat solis benedictium me-
ritis deputari, vel pietati paternæ. Hic vero nulla
prærogativa meritorum est, nulla pietatis, sed so-
lius mortis privilegium : cum benedictio cujusque
morituri tantum virtutis habeat, ut eam sibi san-
ctus Propheta optaverit. Ac per hoc cogitemus
semper hunc versiculum, et corde teneamus.

37. Si quem viderimus pauperem moriturum,
sumptu juvemus ; et dicat unusquisque nostrum :
Benedictio morituri in me veniat. Si quem videri-
mus debilem, non deseramus : si quem in extre-
mis positum, non relinquamus : occurrat et nobis
dicere : 405 *Benedictio morituri in me veniat*.
Laudet et te unusquisque moriturus, unusquisque
depositus ævo (25), unusquisque confectus vul-
nere gravi, unusquisque morbo absumptus, et jam
morti proximus. Hic versiculus quantos benedici
fecit ! Quoties mihi pudorem incussit, si moritu-
rum præterii, si non visitavi graviter ægrum, si
fastidivi inopem, si captivum non redemi, si senem
sprevi ! Sit ergo in corde id semper, ut stimulet
duriores, ut admoneat promptiores. Resonent te

(24) Sic omnes edit. et pauci mss. In aliis autem
est aliqua diversitas. Quidam enim, *gratia, remis-
sio est*, quidam, *gratia remissionis est*, quidam,
gratia admissionis est, quidam denique, *gratia amis-
sionis est*. Verum hic ad missionem quæ militibus
emeritis dabatur, alludi, constat.

(25) De hac voce videsis lib. v Hexaem. c. 15,
num. 55.

postrema verba morituri, et benedictionem tui egrediens corpore anima secum vehat. Eripe etiam eum qui ad mortem ducitur, qui periturus erat, nisi tu subvenisses, ut dicas : *Benedictio perituri veniat in me.*

CAPUT IX.

Concluditur mortis bonum ex interitu corporis et immortalitate animæ : quæ immortalitas multifariam ostenditur. Cui accedit ad fugiendam corporis societatem, et prosequendam summi boni conjunctionem exhortatio.

38). Quis igitur dubitet de bono mortis, cum id quod inquietum, id quod erubescendum, id quod inimicum nobis est, id quod violentum, id quod procellosum, et ad omnia vitia illecebrosus est, conquiescat et jaceat, et quasi fera claudatur cavea sepulcri, relinquatur rabies ejus exanimis, et emortua compago viscerum in terram resolvitur : id autem quod familiare virtutibus, amicum disciplinis, studiosum gloriæ, sequax boni, Deo subditum est, ad illud sublime evolet; et cum illo puro et perpetuo bono atque immortalis maneat, ipsi adhæreat; et cum ipso sit de quo cognationem ducit, ut quidam ait : *Cujus et genus sumus* (Act. xvii, 28)? Non enim mori animam cum corpore manifestum est, quia non est de corpore. Non esse autem eam de corpore Scriptura multis modis edocet. Nam et Adam a Domino Deo nostro accepit spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem (Gen. ii, 7). Et David ait : *Convertere, anima mea, in requiem tuam; quia Dominus benefecit mihi* (Psal. cxiv, 7). Et in quo benefecerit, audi : *Quia liberavit, inquit, pedes meos a lapsu* (Ibid. 8). Vides gratulari eum mortis hujus remedio, quia finis factus est erroris, quia culpa, non natura defecit.

39. Denique quasi exutus et liber dicit : *Placebo Domino in regione vivorum* (Ibid. 9). Illa est enim vivorum regio. Denique illam animarum requiem dicit terram esse viventium (Psal. xxvi, 13), quo peccata non penetrant, ubi virtutum vivit gloria. Ista autem regio plena est mortuorum, quia plena delictorum, meritoque dictum est : *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos* (Matth. viii, 22). Sed et supra similiter ait (26) *Anima ejus in bonis demorabitur, et semen ejus hæreditabit terram* (Psal. xxiv, 13), hoc est, anima timentis Deum habitabit in bonis, ut semper in eis sit, et secundum ea. Quod potest etiam de eo accipi qui sit in corpore; ut et ipse si timeat Deum, in bonis habitet, et in cælestibus sit, et possideat corpus suum, et dominetur ei quasi in servitutem redacto, et possideat hæreditatem gloriæ et cælestium promissorum.

40. Unde et nos si volumus post mortem corpo-

(26) Rom. edit., *Sed et David alibi.* Aliæ cum omnibus mss., *Sed et supra similiter.* Dicitur autem supra, comparate ad ps. xxvi, qui paucis retro versibus citatur. Iterum non multo post, Rom. edit. ex uno Vat. cod., *et possideat ea.* Vet. autem et alii mss., *et secundum ea, id est prope, seu*

ris 406 hujus in bonis esse, caveamus ne agglutinetur anima nostra huic corpori, ne commisceatur, ne inhæreat, ne trahatur a corpore, et tanquam ebria perturbationibus ejus vacillet et fluitet, nec se ei credat atque ejus delectationibus, ut committat se ejus sensibus. Nam et oculus ejus error et fraus est, quia fallitur visus : et auris ejus deceptio est, quia et auditus illuditur : et sapor ejus deceptio est. Denique non otiose dictum est : *Oculi tui recta videant* (Prov. iv, 25). Et : *Lingua tua non loquatur perversa* (Psal. xxxiii, 14). Quod non esset dictum, nisi frequenter errarent. Vidisti meretricem, captus es vultu ejus, et forma decoram putasti : erraverunt oculi tui, perversa viderunt, alia nuntiaverunt. Nam si vere vidissent, vidissent deformem meretricis affectum, inhorrentem procaciam, indecentem impudicitiam, marcentes libidines, tetram colluvionem, animæ vulnera, conscientia cicatrices. *Qui viderit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam* (27) (Matth. v, 28). Vides quod iste falsum quæsit, qui non veritatem, sed adulterium requisivit. Videre enim quæsit ut concupisceret, non ut verum cognosceret. Errat igitur oculus, ubi errat affectus. Affectus ergo deceptio est, deceptio visus. Et ideo tibi dicitur : *Ne capiaris oculis tuis* (Prov. vi, 25), id est, non capiatur anima tua. *Mulier enim virorum pretiosas animas capit* (Ibid. 26). Deceptio est auditus. Denique blandimento multo sermonis mulier fornicaria sæpe juvenis cor seduxit, decepit, illudit (Prov. vii, 21).

41. Ergo non laqueis nos credamus et retibus iis quæ decipiant et illudunt; quia corda tentantur, impediuntur cogitationes, quæ impediuntur visu, impediuntur auditu, odore, tactu, sapore. Non sequamur illecebrosa et seductoria : sed sequamur illud quod bonum est, illi adhæreamus, illud imitemur, illius præsentia, illius communicatio nos meliores faciat, mores nostros coloret, illius quædam nos societas informet. Qui enim bono adhæret, assumit inde quod bonum est; quia scriptum est : *Cum sancto sanctus eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perversus eris, et cum innocente innocens eris* (Psal. xvii, 26, 27) : assiduitate enim atque imitatione quædam similitudinis imago formatur. Ideoque addidit : *Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine* (Ibid. 29). Etenim qui appropinquat lumini, citius illuminatur, et plus in eo splendor æterni luminis refulget e proximo. Ergo anima quæ adhæret illi invisibili bono Deo, atque immortalis, et ipsa corporea hæc fugit, et terrena, et mortalia derelinquit, fitque illius similis quod desiderat, in quo vivit et pascitur; et quia immortalis intendit, non est ipsa mortalis.

juxta ea.

(27) Addit edit. Rom., *jam mæchatus est in corde suo* : quæ quidem verba in aliis edit. atque in mss. omnibus desunt, sed ad absolvendum sensum sunt omnino necessaria.

Quæ enim peccat, moritur, non utique aliqua sui dissolutione, sed merito moritur Deo, quia vivit peccato. Ergo quæ non peccat, non moritur; quia manet in substantia sui, manet in virtute et gloria.

42. Nam quomodo substantia ejus interire potest, cum utique anima sit quæ vitam infundit? Et cui anima infunditur, vita infunditur: a quo anima discedit, vita discedit. Anima ergo vita est. Quomodo enim potest mortem recipere, cum sit contraria? Sicut enim nix calorem non recipit, **407** nam statim solvitur: et lux non recipit tenebras, nam statim discutit (infuso enim lumine, tenebrarum horror aufertur, sicut admoto igne, nivium rigor desinit), ita et anima quæ vitam creat, mortem non recipit, et non moritur (28): anima autem mortem non recipit: anima ergo non moritur.

CAPUT X.

Scriptura quoque animarum immortalitas probatur; necnon eisdem superiora habitacula assignantur: ubi et exploditur philosophorum metempsychosis; ac deinde querela de justorum dilata mercede diluitur.

43. Habemus ergo rationem, sed hæc humana: illud divinum, quod ait Dominus: *Potestatem habeo ponendi animam meam; et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. x, 18). Vides igitur quia non moritur cum corpore, quæ et ponitur et resumitur, et in manus Dei Patris commendatur. Sed forte dicas speciale esse quod Christi est (29), et quamvis ille quæ sunt hominis susceperit, tamen quia alterius est causæ et istud astruere, ne tempus teramus, audi dicentem: *Quid scis an nocte hac a te tua anima reposcatur* (Luc. xii, 20)? Numquid dixit: *Moriatur in te anima tua?* Non; sed, *repscatur a te*. Quæ data est, *repscatur*, vel *repetunt a te*. Repetitur enim anima, non interimitur. Quæ repetitur, manet: quæ interimitur, non manet. Quomodo enim interimitur, de qua dixit Sapientia Dei, non timendum quemquam qui potest corpus occidere, animam autem non potest (Matth. x, 28)? De qua dicit Propheta: *Anima mea in manibus tuis semper* (Psal. cxviii, 109). *Semper*, inquit, non in tempore.

44. Et tu commenda animam tuam in manus Domini: non solum cum recedit e corpore, sed etiam cum est in corpore, est in manibus Domini; quia non vides eam unde veniat, aut quo vadat. Est enim in te, et est cum Deo. Denique cor regis in manu Domini, et ab eo regitur et gubernatur. Cor repletur mente, quia mens animæ principale est, et virtus animæ. Non eam virtutem dico quæ in lacertis, sed quæ in consiliis, temperantia, pietate, atque justitia est. Si cor hominis in manu Domini,

(28) Cunctæ edit., *mortem non recipit, non moritur*. Ms. aliquot, ... *ergo non moritur*, Decem autem melioris ævi, ut in textu.

(29) Ita plures potioresque mss. a quibus edit. eo tantum dissident, quod habent *Sed ne*, etc. Alii mss. partim... *speciale esse quod Christus est: partim... quod specialiter Christi est*. Rursus post pauca,

A multo magis anima. Si anima in manu Dei est, non utique anima nostra sepulcro simul cum corpore includitur, nec busto tenetur: sed quiete pia fungitur. Et ideo homines frustra pretiosa struunt sepulcra, quasi eæ animæ, et non solius corporis receptacula sint.

45. Animarum autem superiora esse habitacula Scripturæ testimoniis valde probatur. Siquidem et in Esdræ libris legimus: *Quia cum venerit iudicii dies, reddet terra defunctorum corpora, et pulvis reddet eas quæ in tumulis requiescunt, reliquias mortuorum. Et habitacula, inquit, reddent animas quæ his commendatæ sunt, et revelabitur Altissimus super sedem iudicii* (IV Esdræ, vii, 32, 33). Hæ sunt habitationes de quibus dicit Dominus, multas mansiones esse apud Patrem suum, quas suis, pergens ad Patrem, discipulis præpararet (Joan. xiv, 2). Sed Esdræ usus sum scriptis, ut cognoscant gentiles, ea quæ in Philosophiæ libris **408** mirantur, translata de nostris. Atque utinam non superflua his et inutilia miscuissent: ut dicerent animas hominum pariter ac bestiarum esse communes, earumque summum præmium, si magnorum philosophorum animæ in apes aut lucinias demigrarent; ut qui ante hominum genus sermone pavissent, postea mellis dulcedine, aut cantus suavitate mulcerent. Satis fuerat dixisse illis quod liberatæ animæ de corporibus ἀδραῖν peterent, id est, locum qui non videretur, quem locum Latine infernum dicimus.

46. Denique et Scriptura habitula illa animarum promptuaria nuncupavit (IV Esdr. vii, 32): quæ occurrens querelæ humanæ, eo quod justi qui præcesserunt, videantur usque ad iudicii diem, per plurimum scilicet temporis, debita sibi remuneratione fraudari, mirabiliter ait coronæ esse similem illum iudicii diem, in quo *sicut non novissimorum tarditas, sic non priorum velocitas* (30) (IV Esdr. v, 42). Coronæ enim dies expectatur ab omnibus; ut intra eum diem et victi erubescant et victores palmam adipiscantur victoriæ. Illud quoque non reliquit occultum eo quod superiores videantur qui ante generati sunt, infirmiores qui postea. Comparavit enim utero mulieris partus hujus sæculi (IV Esdr. v, 53); quoniam fortiores sunt qui in juventute virtutis nati sunt, infirmiores qui tempore senectutis. Defecit enim multitudine generationis hoc sæculum tanquam vulva generantis, et tanquam senescens creatura robur juventutis suæ velut marcenti jam virium suarum vigore, deponit.

47. Ergo dum expectatur plenitudo temporis, expectant animæ remunerationem debitam. Alias

octo mss. ac vet. edit., *tamen quia alterius est causa*. Rom. edit., ... *altioris est causæ*. Reliqui mss., ... *alterius est causæ*, hoc est, ad aliud argumentum pertinet.

(30) Solus codex S. Th. *Sicut novissimorum tarditas non excludetur, sic nec priorum velocitas ante admittetur*.

manet pœna, alias gloria : et tamen nec illæ interrim sine injuria, nec istæ sine fructu sunt. Nam et illæ videntes servantibus legem Dei repositam esse mercedem gloriæ, conservari earum ab angelis habitacula, sibi autem dissimulationis et contumaciæ supplicia futura, et pudorem et confusionem ; ut, intuentes gloriam Altissimi, erubescant in ejus conspectum venire, cujus mandata temeraverint. Sicut enim prævaricatio Adæ, ita et confusio ; quoniam sicut ille per incuriam mandatorum cœlestium lapsus est, et pudore se prolapsionis abscondit, fulgorem divinæ præsentiae verecundia peccatricis conscientiae subire non ausus : ita et animæ peccatorum vibrantis luminis ejus splendorem non sustinebunt, quo teste reminiscuntur errasse.

CAPUT XI.

Septem ordines quibus digesta erit post hanc vitam justorum lætitia, exponit, atque ut studiose ad Deum anima accedamus, neque finem vitæ perhorrescimus, hortatur.

48. Justarum autem animarum per ordines quosdam digesta erit lætitia (*IV Esdr. VII, 49-55*). Primum, quod vicerint carnem, nec illecebris ejus inflexæ sint. Deinde, quod pro pretio sedulitatis et innocentiae suæ, securitate potiantur, nec quibusdam sicut impiorum animæ erroribus et perturbationibus (31) **409** implicentur, atque vitiorum suorum memoria torqueantur, et exagitentur quibusdam curarum æstibus. Tertio, quod servatæ a se legis divino testimonio fulciantur, ut factorum suorum incertum supremo judicio non vereantur eventum (32). Quarto, quia incipiunt intelligere requiem suam, et futuram sui gloriam prævidere, eaque se consolatione mulcentes, in habitaculis suis cum magna tranquillitate requiescant stipatæ præsiidiis angelorum. Quintus autem ordo exultationis uberrimæ habet suavitatem, quod ex hoc corruptibilis corporis carcere in lucem libertatemque, pervenerint, et repromissam sibi possideant hæreditatem. Est enim ordo quietis, quia est et resurrectionis : *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo, inquit, omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in ordine suo : primitivæ Christus, qui sunt Christi, qui in adventum ejus crediderunt, deinde finis (I Cor. xv, 22-34)*. Erit igitur ordo diversus claritatis et gloriæ, sicut erit ordo meritorum. Processus quoque ordinum **D** processum exprimit claritatis (*IV Esdra. VII, 49-*

(31) Unus Reg. codicum *terroribus et perturbationibus*. Quod non displicet.

(32) Apparent quidem prima fronte hæc verba contraria illis quæ lib. II *De Cain et Abel*, cap. 2, num. 9, sic habes : *Solvitur corpore anima, et post finem vitæ hujus adhuc tamen futuri ambiguo suspenditur*. Verum facile ab hujusmodi contrarietate liberabitur Ambrosius, si consideremus ultima ista quæ ab eo loci tantum obiter posita sunt, hoc sensu explicari posse, ut nimirum anima non de sua felicitate quam ipsi cognitam et exploratam esse Patrum communis est opinio, dicatur ambigere, sed de resurrectionis ac judicii die, imo et de fratrum salute, quibus, Ambrosio teste, compa-

A 55). Denique sexto ordine demonstrabitur iis, quod vultus earum sicut sol incipiat refulgere) et stellarum luminibus comparari : qui tamen fulgor earum corruptelam jam sentire non possit. Septimus vero ordo is erit, ut exsultent cum fiducia, et sine ulla cunctatione confidant, et sine trepidatione lætentur, festinantes vultum ejus videre, cui sedulæ servitutis obsequia detulerunt : de quo innoxie conscientiae recordatione præsumant gloriosam mercedem laboris exigui, quam incipientes recipere, cognoverunt indignas esse hujus temporis passiones, quibus remunerationis æternæ gloria tanta refertur. Hic ordo, inquit (*IV Esdr. IX, 7-10*), animarum, quæ sunt justorum, quas etiam immortales non dubitavit dicere in quinto ordine ; **B** eo quod spatium, inquit, incipiunt recipere fruentes et immortales. Hæc est, inquit, requies earum per septem ordines, et futuræ gloriæ prima perfunctio, priusquam in suis habitationibus quietæ congregationis munere perfruantur. Unde ait propheta ad angelum : Ergo dabitur tempus animabus, postquam separatæ fuerint de corporibus, ut videant ea quomodo dixisti (*IV Esdr. IX, 23-28*). Et dixit angelus : Septem dies erit libertas earum, ut videant, in septem diebus, qui prædicti sunt sermones, et postea congregabuntur in habitaculis suis. Hæc ideo plenius de justorum ordinibus expressa sunt, quam de passionibus impiorum : quia melius est cognoscere quomodo innocentes salventur, quam quomodo crucientur flagitiosi.

C **410** 49. Ergo quia justis hanc remunerationem habent (S. Aug. lib. IV *Contra duas epist. pelag.*, c. 41), ut videant faciem Dei, et lumen illud quod illuminat omnem hominem, abhinc induamus hujusmodi studium, ut appropinquet ; anima nostra Deo, appropinquet oratio, adhæreat illi nostrum desiderium, non separemur ab eo. Et hic quidem positi, meditando, legendo, quærendo, copulemur Deo, cognoscamus eum ut possumus. Ex parte enim hic cognoscimus, quia hic imperfecta, illic perfecta omnia : hic parvuli, illic robusti. *Videmus, inquit, nunc per speculum in ægnimate, tunc autem facie ad faciem (I Cor. XIII, 12)*. Tunc revelata facie gloriam Domini speculari licebit, quam nunc animæ corporis hujus concretis visceribus involutæ, et quibusdam carnis hujus maculis et colluvionibus obumbratæ sincere videre non possunt. *Quis enim, inquit, videbit*

titur, ut jam in admonitione ad hunc librum diximus. Nam si de salute propria vir sanctus incertam putasset, qui eodem libro cap. 9, num. 31, de justis demortuis dixisset : *Et merito pro viventibus habentur ; quia etsi, corporis gustaverint mortem, vitam tamen incorpoream capiunt, et illuminantur suorum splendore meritorum, luce quoque fruuntur æterna*. Et cap. seq. num. 36, non dubitanter asserit, *quod ipsa vera et beata vita sit, quam unusquisque bene conscius vivit multo purius ac beatius, cum hujus carnis anima nostra deposuerit involucreum... in illum superiorem revolans locum, unde nostris infusa visceribus... ingemuit*,

vultum meum, et vivet (Exod. xxxiii, 20.)? Et recte. Nam si solis radios oculi nostri terre non possunt, et si quis diutius e regione solis intenderit, cæcari solere perhibetur: si creatura creaturam sine fraude atque offensione sui non potest intueri, quomodo potest sine periculo seu vibrantem cernere vultum Creatoris æterni, corporis hujus opertus exuviis? Quis enim justificatur in conspectu Dei, cum unius quoque diei infans mundus a peccato esse non possit, et nemo possit de sui cordis integritate et castimonia gloriari?

50. Non timeamus igitur recipi ab hominibus, non vereamur illum debitum omnibus finem, in quo Esdras remunerationem suæ devotionis invenit, dicente ei Domino: *Tu enim recipieris ab hominibus, et conversaberis residuum (33) cum Filio meo, et cum similibus tuis (IV Esdr. xiv, 9).* Quod si illi gloriosum et jucundum erat cum similibus conversari, quanto nobis gloriosius erit et jucundius ad meliores pergere, et conservari cum iis quorum facta miramur.

51. Quis utique prior Esdras, an Plato? Nam Paulus Esdræ, non Platonis secutus est dicta. Esdras revelavit secundum collatam in se revelationem justos cum Christo futuros, futuros cum sanctis. Hinc et Socrates ille festinare se dicit ad illos suos deos (34), ad illos optimos viros. Nostra sunt itaque quæ in philosophorum litteris præstant: et ille posuit ea quorum proprium testimonium non habebat: nos divini præcepti habemus auctoritatem, Moyses et Elias cum Christo apparuerunt (Matth. xvii, 3): Abraham duos alios cum Deo suo suscepit hospitio (Gen. xviii, 2); Jacob Dei castra conspexit (Gen. xxxii, 2); Daniel justos sicut solem et stellas fulgere in cælo, revelante sibi Spiritu sancto, declaravit (Dan. xii, 3).

■ ■ ■ CAPUT XII.

Æternam felicitatem describit, quam nobis etiam destinatam esse demonstrat. Deinde ejusdem qualitates prosequens illorum virorum regionem esse ostendit, hanc mortuorum. Ad extremum prudenti admonitione librum absolvit.

52. His igitur freti, intrepide pergamus ad redemptorem nostrum Jesum; intrepide ad patriarcharum concilium, intrepide ad patrem nostrum Abraham, cum dies advenerit, proficiscamur, intrepide pergamus ad illum sanctorum cætum, justorumque conventum. Ibimus enim ad patres nostros, ibimus ad illos nostræ fidei præceptores:

(33) Rom. edit., *ab omnibus et conversaberis residuus*. Sic etiam Vulgata, quæ pro *filio meo* quod habent omnes Ambr. mss. atque edit., legit, *consilio meo*.

(33) Ita mss. ac edit. omnes excepta Rom., ubi legitur, *ad illos semideos*; idque ex *Apologia Socratis*, ut ad marginem annotatur. Sed non videmus ad quem illius Apologiæ locum hoc possit referri, nisi forte ad istum, in quo exponitur quam beata migratio illa sit, venire ad eos qui juste apud inferos dicuntur judicare, quales Rhadamanthus, etc. .... καὶ ἄλλοι ὅσοι τῶν ἡμιθέων, etc. At qui hoc ipsum multo commodius referatur ad alium locum

ut etiamsi opera desint, fides opituletur, defendatur hæreditas. Ibimus et ubi sinum suum Abraham sanctus expandit, ut suscipiat pauperes, sicut suscepit et Lazarum: in quo sinu requiescunt, qui in hoc sæculo gravia atque aspera pertulerunt.

53. Sed nunc, pater, etiam atque etiam extende ad suscipiendum hunc pauperem manus tuas, aperi gremium tuum, expande sinus tuos, ut plures suscipias, quia plurimi in Dominum crediderunt. Sed tamen, quamvis fides creverit, abundat iniquitas, refrigescit charitas. Ibimus ad eos, qui recumbunt in regno Dei cum Abraham, Isaac et Jacob, quoniam rogati ad cœnam non se excusaverunt. Ibimus eo ubi paradus est jucunditatis, ubi Adam qui incidit in latrones, nescit jam vulnera sua flere, ubi et latro ipse regni cœlestis consortio gratulatur, ubi nullæ nubes, nulla tonitrua, nullæ coruscationes, nulla ventorum procella, neque tenebræ, neque vesper, neque æstas, neque hiems vices variabunt temporum. Non frigus, non grando, non pluviam, non solis istius erit usus, aut lunæ, neque stellarum globi: sed sola Dei fulgebit claritas. Dominus enim erit lux omnium; et illud lumen verum, quod illuminat omnem hominem, fulgebit omnibus. Ibimus eo ubi servulis suis Dominus Jesus mansiones paravit, ut ubi ille est, et non simus. Sic enim voluit. Quæ sint ille mansiones audi dicentem: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt (Joan. xiv, 2).* Quæ sit voluntas: *Iterum, inquit, venio, et accerso vos ad me ipsum, ut ubi ego sum, et vos sitis (Ibid. 3)*

54. Sed dices quia solis discipulis loquebatur, quod ipsis solis sponderit multas mansiones. Igitur undecim tantum discipulis præparabat? Et ubi est illud quod ex omnibus mundi partibus venient et recumbent in Dei regno (Matth. viii, 14)? Unde voluntatis divinæ dubitamus effectus? Sed Christi velle, fecisse est. Denique demonstravit et viam, demonstravit et locum, dicens; *Et quo vado, vos scitis et viam scitis (Joan. xiv, 4).* Locus apud Patrem est, via Christus est, sicut ipse ait: *Ego sum via, et veritas, et vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me (Joan. xiv, 6).* Ingrediamur hanc viam teneamus veritatem, vitam sequamur. Via est quæ perducit, veritas est quæ confirmat, **■ ■ ■** vita quæ per se redditur (35). Et ut sciamus veram voluntatem, addidit in posterioribus: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum, ut videant*

ex Phædone, quem suis verbis hic subjicimus: *Nūν δὲ εὖ ἴστε ὅτι παρ' ἀνδρας τε ἐλπίζω ἀφιξεσθαι ἀγαθούς, καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ δυσχρησιμῆν, ὅτι μὲν τοὶ παρὰ θεοῦ δεσπότης πάνυ ἀγαθὸς ἦξειν, εὖ ἴστε εἰπέρ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, δυσχρησιμῆν ἂν καὶ τοῦτο, Nunc autem probe nostis sperare me fore ut ad bonos viros perveniam, hoc tamen non omnino affirmaverim: quod vero ad deos dominos omni ex parte bonos perventurus sim, bene nostis a me, si quid aliud hujusmodi, illud certe affirmari,*

(35) Rom. edit. ex uno cod. Vat., *vita quæ perseverantibus redditur*. Sensus hic verus quidem est

claritatem meam (36) (*Joan.* xviii, 24). Repetitio ista confirmatio est sicut illud : *Abraham Abraham* (*Gen.* xxiii, (1) ! Et alibi : *Ego sum, ego sum, qui doleo iniquitates tuas* (*Isa.* xliii, 25). Pulchre autem quod supra promisit hic poposcit. Et quia ante promisit, et sic poposcit, non ante poposcit, et sic promisit : promisit quasi arbiter muneris, conscius potestatis : poposcit a Patre quasi pietatis interpres. Et ante promisit, ut potestatem cognoscas : poposcit postea, ut pietatem intelligas. Non poposcit ante, et sic promisit; ne videretur promisisse potius quod impetraverat, quam quod promiserat, præstitisse. Nec superfluum putes quod poposcit, cum tibi exprimat paternæ voluntatis consortium, in quo unitatis indicium, non incrementum est potestatis.

55. Sequimur te, Domine Jesu : sed ut sequamur accersi, quia sine te nullus ascendit. Tu enim via es, veritas, vita, possibilitas (37), fides, præmium. Suspice nos quasi via, confirma quasi veritas, vivifica quasi vita. Pande illud tuum bonum quod videre desiderabat David, inhabitans in domo Domini ; ideoque dicebat : *Quis ostendit nobis bona* (*Psal.* iv, 6) ? Et alibi : *Credo videre bona Domini in terra viventium* (*Psal.* xxvi, 13). Ibi enim sunt bona, ubi vita perpetua est, vita sine crimine. Alibi quoque ait : *Replebimur in bonis domus tuæ* (*Psal.* lxiv, 5). Quod ideo frequentavit, ut scires hinc bonum illud philosophos transtulisse, quod summum asserunt (38). Pande ergo illud vere bonum tuum, illud divinum, in quo et vivimus, et sumus, et movemur (*Act.* xvii, 28). Movemur quasi in via, sumus quasi in veritate, vivimus quasi in vita æterna (*Joan.* xiv, 6). Demonstra nobis illud bonum, quod est simile sui, semper indissolubile atque immutabile, in quo simus æterni in agnitione omnis boni, sicut vas electionis tuæ Paulus testificatus est dicens : *Forsitan enim ideo discessit ad horam, ut æternum illum reciperes* (*Philem.* 15). Æternum ergo ministerium Dei dixit, scribens ad Philemonem, cujus fidem in agnitionem omnis boni quod in sanctis est, in Christum Jesum evidentiosem fieri postulabat. In quo bono est requies pura, lux immortalis, gratia perpetua, hæreditas animarum pia, et segura tranquillitas non morti subjecta, sed erepta de morte, ubi nullæ lacrymæ, nullus est fletus. Unde enim illic fletus, ubi nullus est lapsus ? Ubi sunt sancti tui erroribus et sollicitudinibus, insipientia atque ignorantia, timore ac metu, cupiditatibus atque corporeis collu-

atque aperti : attamen is minime rejiciendus quem omnes aliæ edit, ac mss. præ se ferunt. In his siquidem eo dicitur vita per se reddi, quod cum ea bonorum sui ordinis (puta naturalium, supernaturalium) primum ac fundamentum sit, non ipsa ad alia, sed alia ad ipsam referuntur.

(36) Eadem. Rom. edit. sola, *claritatem meam, Pater juste*, Dubio procul quia visa est dictio, *Pater geminanda* ob id quod sequitur, *Repetitio ista*. Verum hæ voces non videntur alia de causa positæ,

atium est. Et ut assertioni huic adjungamus auctoritatem, de hoc bono Propheta dicit : *Convertere anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi : quoniam eripuit animam meam de morte, oculos meos a lacrymis, pedes meos a lapsu. Placebo Domino in regione vivorum* (*Psal.* cxiv, 7-9). *Placebo*, dixit, non placeo, hoc est, de tempore sibi blanditur, futuro. Contraria sunt autem 413 præsentibus futura, et temporalibus æterna. Et ideo quoniam ibi vivorum regio, hic utique mortuorum.

56. Annon mortuorum hæc regio, ubi umbra mortis, ubi porta mortis, ubi corpus est mortis? Denique donatur Petro, ne forte portæ inferi prævalerent ei (*Matth.* xvi, 18). Portæ inferi istæ sunt terrenæ. Unde et ille ait : *Qui exaltas me de portis mortis* (*Psal.* ix, 15). Sicut enim portæ justitiæ in quibus sancti Domino confitentur, ita sunt criminum portæ in quibus impii Dominum negaverunt. Audi quoniam regio ista sit mortuorum, *Si quis igitur mortuum tetigerit, immundus erit* (*Num.* xix, 11). Immundus autem in conspectu Domini omnis iniquus. Si quis igitur tetigerit iniquitatem, immundus erit : si quis in deliciis, mortuus ; quoniam quæ in deliciis est, vivens mortua (*I Tim.* v. 6). Et qui infideles sunt, descendunt in infernum viventes : etsi nobiscum videntur vivere, sed in inferno sunt. Si quis (*14, q. 4, cap. Si quis usuram*) usuram accipit, rapinam facit, vita non vivit, ut habes in Ezechiel) *Ezech.* xxxiii, 48). Si quis autem justus justificationes Domini custodit ut faciat eas, *vita, inquit, vivet, et vivet in eis* (*Ibid.* 49). Ipse est ergo in regione vivorum, in illa regione ubi vita non est abscondita, sed libera ; ubi non umbra, sed gloria. Hic enim nec ipse Paulus vivebat in gloria. Denique in corpore mortis ingemiscebat. Audi dicentem : *Nunc vita nostra abscondita est cum Christo in Deo : cum autem Christus appa-ruerit via nostra, tunc et 414 nos cum illo apparebimus in gloria* (*Coloss.* iii, 3 et 4).

57. Festinemus ergo ad vitam. Si quis vitam tangit, vivet. Denique tetigit illa mulier quæ tetigit fimbriam ejus, et a morte dimissa est, cui dicitur : *Fides tua te salvam fecit, vade in pace* (*Luc.* xviii, 48). Si enim qui mortuum tangit, immundus est ; sine dubio qui viventem tangit, salvus est. Quæramus ergo viventem. Sed iterum videamus ne eum quæramus inter mortuos, et dicatur nobis sicut et melioribus illis : *Quid quæritis viventem cum mortuis ? Non est hic, sed surrexit* (*Luc.* xxiv, 5). Ipse quoque Dominus ubi se quæri vellet, ostendit dicens : *Vade ad fratres meos, et dic eis : Ascendo ad Patrem meum,*

nisi quia idem videtur bis fuisse significatum per illa verba, *ut... sint mecum, ut videant, etc.*

(37) Cod. Vat. atque edit. Rom., *possibilitas, sedes*. Melius alii mss. ac edit.,... *fides*. Etenim quemadmodum hic *possibilitas* ad *via es, præmium* ad *vita* ; sic *fides* refertur ad *veritas*. Dicitur ergo Christus *fides*, eo quod ejus veritas fidei, ut loquuntur, sit formale objectum.

(38) Mss. majori numero et auctoritate, *quod unum asserunt*.

et ad Patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum (Joan. xx. 17). Ibi ergo quæremus eum, ubi quæsi- vit, Joannes, et invenit. Ille eum, in principio quæ- sivit, et invenit viventem apud viventem, Filium apud Patrem (Joan. i, 4). Nos eum in temporum fine quæramus, et complectamur pedes ejus, et adore- mus eum, ut dicat et nobis : *Nolite timere* (Matth. xxviii, 5), id est, nolite timere a peccatis sæculi,

A nolite timere ab iniquitatibus mundi, nolite timere a fluctibus corporalium passionum, ego sum pecca- torum remissio : nolite timere a tenebris, ego sum lux : nolite timere a morte, ego sum vita. Quicun- que ad me venit, mortem non videbit in æternum, quoniam ipse est plenitudo divinitatis, et ipsi est gloria, decus, perpetuitas a sæculis, et nunc, et sem- per, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

IN LIBRUM DE FUGA SÆCULI ADMONITIO.

Hic liber diversas inter Ambrosiana opera sedes occupavit. Etenim in mss. atque in edit. antiquissimis proximum post libros *De Isaac* et *De Bono mortis* locum obtinet. Cum autem Erasmo libuisset omnia Ambrosii monumenta in certas classes distribuere, illum cum superiori tractatu *De bono mortis* in ethi- corum ordinem post libros *De Officiis* ac *De Virginibus* coegit, in quo eum postea Costerius et Gillo- tius imitati sunt. Postremo qui Romanæ præerant editioni, hunc ipsum librum nihil aliud esse rati, quam mysticam expositionem loci Geneseos ubi Rebecca filium suum Jacob ut in Mesopotamiam fugiat, suadet (cap. xxvii, 43); eundem post commentationem *De Jacob et Vita beata* transtulere. Sed illi quidem non idoneo tibicine innixi. Enimvero, etsi haud semel illam Jacobi fugam memoret sanctus antistes, nunquam tamen illi fuit consilium enarrationem in eum Scripturæ locum elucubrare : nec aliter hujusce patriar- chæ exemplo utitur, atque aliorum quorundam præstantium virorum, quos eo proponit, ut efficacius ad æternum mundo nuntium remittendum stimulet. Quocirca, hoc libro attentiori examine discusso, pris- tinum ei locum restituimus; idque eo lubentius, quo is tantummodo disputationi *De Jacob et Vita bea- ta* quam in Rom. editione sequebatur, præponendus sit : qua ex mutatione nihil oboriri potest confusio- nis. Atqui ad id non sola nos impulit manuscriptorum veterumque editionum auctoritas : sed multo magis quæ illum cum superioribus tractatibus conjungit, materiæ cognatio. Quidni etiam ipsiusmet Ambrosii testimonium? Cum enim in ipso libri limine ita loquitur : *Frequens nobis est de effugiendo sæ- culo isto sermo*, minime dubitamus cum tacite quodammodo indicare tractatus *De Abraham, De Isaac et Ani- ma*, ac *De Bono mortis*; quippe qui auditores sive lectores suos instantius ad sæculi ejusque vanitatum fugam in his omnibus adhortetur, ac præcipue in hoc ultimo, ubi in ea re tria capita quemadmodum a nobis in superioribus admonitionibus observatum est, consumuntur.

Hoc ipsum tota istius libelli demonstrat constitutio. Superius enim a nobis ostensum est, S. præsu- lem in concionibus ac tractatibus suis catechumenos competentes quam diligentissime omnibus Chris- tianæ vitæ præceptionibus imbuisse : at illud præcipua quadam cura inculcasse, quantopere ad fugien- das sæculi vanitates obstringerentur. Verum his angustiis non eludebatur ejus sollicitudo. Rebatur si- quidem id vel maxime sui esse officii, ut eos post susceptum baptisma in doctrina quam se docente jam didicerant, confirmaret. Quapropter ab ipso hujus scriptionis exordio ostendit (cap. 1, n. 1, et seq.) quam sit humanæ fragilitati atque cupiditati proclive sensim in mundanas ineptias relabi : quam autem ardu- um in sancto proposito perseverare; atque adeo ipsis ut indefesso cursu vanitates fugiant, ac supra il- las positi ad perfectionem indesinenter contendant, manibus pedibusque adnitendum. Nihil aliud (cap. 2, 3, et init. 4) in veteri lege per sex illas refugii civitates quæ reis homicidii non voluntarii patebant, significatum probat : qua in re diutius quam privatim in alia ulla insistit. Deinde in quo hæc fuga posi- ta sit, declarat (cap. 4, num. 17); quamque illis eadem gloriosa, utilis, ac necessaria sit propositis pa- triarcharum, prophetarum, Apostoli, atque etiam ipsius Christi Domini exemplis evincit (cap. 4, num. 19 et 20), sed ipsam celerem esse oportere (cap. 6, num. 32). Docet (Ibid.) ejus stadium ac metam sum- mum atque incommutabile bonum esse, hoc est Deum ipsum, proindeque nullo alio stimulo (cap. 7, num. 37 et seq.) illos acrius excitari debere ad evadendum e mundo, ubi divino permissu hactenus pec- catum et malitia perseverant, et unde ipsemet Christus ista extirpare noluit, quanquam eorum diabolum condemnaverit.

Verum cum ei a novis illis Christianis objici posset quibusdam vinculis sese constringi, per quæ sibi ex mundo profugere haudquaquam liceret, ipsis aperit (cap. 8, num. 45 et seq.) qua ratione mundum cor- pore non deserentes, inde animo possent evolare, Deo unice adhærere, odservare ejus præcepta, et occa- sionem ulterius in via virtutis progrediendi nullam non arripere. Ad extremum huic disputationi coro- nidem ponit vehementissime juxta ac facundissime exhortando (cap. 9, num. 51 et seq.) ne cum sæcu- culo cui semel in baptismo ut suas sibi res haberet solemniter divortio edixerant, ullam in posterum ini- rent societatem, persuasi nimirum in se non jam veterem hominem apparere debere, sed novam il-